

פחדו של רבן יוחנן בן זכאי

מובא בברכות כח, ב:

"כשחלה רבי יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לבקרו. כיון שראה אותם התחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו: נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החוק, מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כועס עלי — אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני — אין איסורו איסור עולם, ואם ממיתני — אין מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון — אע"פ כן הייתי בוכה; ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, שאם כועס עלי — כעסו כעס עולם, ואם אוסרני — איסורו איסור עולם, ואם ממיתני — מיתתו מיתת עולם, ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון; ולא עוד, אלא שיש לפני שני דרכים, אחת של גן עדן ואחת של גיהנם ואיני יודע באיזו מוליכים אותי — ולא אבכה?! אמרו לו: רבינו, ברכנו! אמר להם: יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו: עד כאן?! — אמר להם: ולווא! תדעו, כשאדם עובר עבירה אומר: 'שלא יראני אדם'. בשעת פטירתו אמר להם: פנו כלים מפני הטומאה, והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא."

והמאמר הפלאי הזה קשה להולמו:

א) איך אפשר שריב"ז, שהיה באמת נר ישראל ועמוד הימיני, מתלמידיו של הלל, שחז"ל העידו עליו (סוכה כח, א): "שלא הניח מקרא ומשנה, גמרא, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים... שיחת מלאכי השרת... דבר גדול ודבר קטן — דבר גדול — מעשה מרכבה, דבר קטן — הוויות דאביי ורבא" — והוא יפחד מן הגיהנם?

וגם בחגיגה יד, ב מובא שאמר ריב"ז לתלמידיו: "...ואף אני ואתם בחלומי מסובין היינו על הר סיני וניתנה עלינו בת קול מן השמים (ואמר):

עלו לכאן, עלו לכאן! טרקלין גדולים ומצעות נאות מוצעות לכם, אתם ותלמידים

ותלמידי תלמידים מזומנים לכת שלישית", כדאיתא בירושלמי ששבע כיתות של צדיקים עתידים להקביל פני השכינה, ופניהם דומות לחמה, ור' יוחנן ותלמידיו יהיו מאותן הכיתות, ומדוע פחד?

ובספר "אור ישראל" של ר' ישראל סלנטר האריך הרבה בביאור זה המאמר.

(ב) עד שתלמידיו שאלוהו "עד כאן", ותמהו מאד על שהמשיל מורא שמים למורא בשר ודם, השיב להם עוד הפעם "ולוואי", ובמה הניח את דעתם?

האם באמת המורא בפני בשר ודם כל כך גדול; הלא הרבה אנשים עושים מעשים אשר לא ייעשו בפרהסיה ואינם מפתחים מפני כל אדם?

(ג) מדוע בא אליו חזקיהו המלך בשעת פטירתו, ואיזו שייכות יש בינו לבין חזקיהו שחי עוד בתקופת בית ראשון, וריב"ז — בסוף תקופת בית שני?

והצל"ח רוצה לבאר העניין כי הלל הזקן, רבו של ריב"ז, היה מזרע דוד וקיבל על עצמו את הנשיאות שלא פסקה מזרעו. אמנם אחרי שרבן שמעון בן גמליאל הנשיא נהרג בין עשרת הרוגי המלכות, ובנו רבן גמליאל היה עדיין קטן, קיבל עליו ריב"ז את הנשיאות, ובא חזקיהו ממלכות בית דוד לפטירתו, להראותו שאין לו עליו תרעומת על זה, וגם רמז שאחרי מותו של ריב"ז תחזור הנשיאות לבית דוד, ולזה כיוון באמרו: הכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה, כלומר כסא הנשיאות, שבנו לא יירש אותו.

(ד) מדוע ציוה: "פנו כלים מפני הטומאה". האם חשש שאינם יודעים את הדין שהמת מטמא?

ונראה לי לבאר העניין ככה:

חז"ל אמרו בברכות לג, ב: "ואמר ר' חנינא: הכל בידי שמים — חוץ מיראת שמים, שנאמר: 'ועתה ישראל מה ד' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה'. אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, והאמר ר' חנינא משום רבי שמעון בר יוחי: אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר: 'יראת ד' היא אוצרו'! אין, לגבי משה מילתא זוטרתא היא".

וקשה להבין: מהו הדמיון? האם מטבע קטן שאצל עשיר אין לה שום חשיבות אין גם כן חשיבות אצל עני; ואם יראה היא מלתא זוטרתא לגבי משה, היא מלתא זוטרתא גם לגבי ישראל? והמפרשים נלאו לבאר המאמר.

ונראה לי לבאר המאמר באופן זה.

ישנם שלשה מיני יראה:

(א) יראת העונש,

(ב) יראת הרוממות,

(ג) יראת חטא.

מה זה יראת העונש? האדם מפחד שאם יעבור על דברי ד', הקב"ה יעניש אותו ביסורים קשים ובחלאים רעים. כמו שאמרו חז"ל שאם אדם רואה שיטורין באים עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא עבירות מיוחדות יתלה בביטול תורה וגם מפחד מפני העונש בעלמא דאתי, ומפני זה הוא שומר מצוה ונוהר מן העבירה. זוהי מדריגה פחותה מאד.

ישנה אמנם מדריגה יותר גבוהה ויותר נשגבה וזוהי "יראת הרוממות" שהאדם מכיר שהבורא יתברך הוא בורא ומנהיג את כל העולם, יוצר את הכל ובורא את הכל ועיניו משוטטות בכל ולית אתר פנוי מיניה והוא רם ונישא, גדול, גיבור ונורא, מוריש ומעשיר, מוריד שאול ויעל, ממית ומחיה, ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ נגזר עליו מלמעלה ואיך לא נירא אנתנו קרוצי חומר, ברואים שפלים וקטנים מלפני אדון כל?

וישנה עוד מדריגה שלישית של יראה: זוהי "יראת חטא", כמו שאמר ריב"ז על תלמידו ר' שמעון בן חלפתא שהוא ירא חטא. ומה זה ירא חטא? שיכיר האדם שענשו לא בא מבחויך רק בחטא עצמו וע"י זה ימצא את ענשו. כמו שחז"ל אמרו שהקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם, יען אלה השלושה משפיעים הרבה לרעה על גופו ורוחו של האדם כמו שאמר הכתוב במשלי (יד, ל): "ורקב עצמות קנאה". הקנאה אינה נותנת לאדם מנוחה, גוזלת ממנו את השינה, מדאיבה ומכאיבה את לבו כל כך עד שנוחל איזו מחלה אנושה שאין לה מרפא וארוכה.

וכמו כן התאוה שהאדם ממלא את נפשו ממנה, מורידה אותו מטה מטה והולך מדחי אל דחי עד שמגיע לשערי מוות. ואין אדם מת וחצי תאוותו בידו.

וכמו כן גם השאיפה לכבוד גורמת הרבה רעה לאדם, כמו שאמרו חז"ל (עירובין יג, ב): "המתחזר על הגדולה, גדולה בורחת ממנו" ונוחל ביזיון ואין לאדם עונש יותר קשה מביזיון.

כל אלה השלשה מקצרים את חייו כמו שאמרו חז"ל בברכות לג שלא הערוד ממית אלא החטא ממית.

וזה נקראת יראת חטא הגורמת לאדם מיתה רוחנית וגופנית.

ואלה שלשת מיני היראה נחלקים לג' אופנים, וג' סיבות יש להם המוליכות אליהם:

(א) אמונה, (ב) הרגשה, (ג) הכרה והתבוננות. "יראת העונש" תלויה באמונה, שהאדם בשעה שרוצה לחטוא יאמין שהקב"ה יעניש לעוברי מצוותיו ויתן שכר לשומרי מצוותיו.

"יראת חטא" תלויה בהרגשה, שהאדם ירגיש תיכף בשעת עשיית העברה, שמזיק ומרעיל את גופו ורוחו, ונתהפך לאדם אחר ומביא רעה על עצמו.

"יראת הרוממות" תלויה בהכרה ובהתבוננות, שהאדם יכיר ויתבונן ברוממות הא-ל, וידע מה למעלה ממנו, עין רואה ואוזן שומעת, ואם יש לאדם פחד והערצה למלך בשר ודם עאכו"כ למלך המלכים הקב"ה.

ולזה כיוון משה באמרו לישראל, שכמו שאני מרגיש הרגשה אמיתית את רוממות ד' וגדלותו, כן אני דורש מכם לכל הפחות להרגיש ולראות בחוש את יראת החטא.

וגם ריב"ז כיוון לזה שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, לא שרצה להשוות היראה זו לזו, רק הסביר להם, שכמו שיראים מפני האדם, אותם האנשים שיראים, מפני שיודעים ומרגישים שאדם רואה את מעשיהם, כן יגיעו לידי מדריגה שירגישו את יראת ד' ואת יראת החטא, ויראו בחוש את הסכנה הגדולה הצפויה להם ע"י עשיית החטא, סכנה של חולי הגוף וחולי הנפש יחד, וירידה רוחנית נוראה.

*

ועתה נבוא להסביר מדוע פחד ר' יוחנן בן זכאי? ומה הקשר לחזקיהו מלך יהודה?

דוד המלך אמר (תהילים קיט, קלו): "פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך".

וקשה מאד להבין זאת. הלא הוא בעצמו אמר באותו פרק (פסוק כז): "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחת"י; וכן: "נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי" (קה); וכן: "דרך אמונה בחרתי משפט"ך שיווית"י" (ל); וכן: "דרך מצוותיך ארוץ כי תרחיב לבי" (לב) — ואיך אפשר שהוא יבכה כ"כ על שלא שמר אמרות ד'?

אך נסתכל נא מעט בחייו של דוד המלך ובפרשת גדולתו ומעשיו הכבירים, ונראה גם אלו דברים מוזרים שאי אפשר להבינם ולהשיגם.

הוא המלך הגדול, הגיבור שהיכה את גליית, וכמה פעמים היכה את הפלישתים מכה ניצחת, ועליו אמרו ישראל עוד בהיותו קטן (שמואל-א יח, ז; כא, יב; כט, ה):

"היכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו", ופתאום הרגיש עצמו נרדף מפני תמת אבשלום בנו שהתקומם נגדו, וברח ממנו, וכפשע היה בינו לבין המוות, לולא נתלה אבשלום באילן בשערותיו הארוכות עד שיואב מצאהו והרגהו, לא היה נשאר מדוד ואנשי סודו שריד ופליט, וכל לב ישראל היה נוטה אחרי אבשלום וסר מדוד.

1234567

והנה אחרי ההתקוממות הזאת בא אחד מן השוק, שבע בן בכרי שמו, איש בלתי נודע לשום אדם, ותקע בשופר ואמר (שמואל ב כ, א): "אין לנו חלק בדוד ולא נתלה לנו בן ישי", וגם הוא הצליח להטות לב ישראל אחריו, עד שאשה אחת מצאתו וכרתה את ראשו ותשקוט התבערה. לא ייאמן כי יסופר, שאיש בליעל אחד יכול לנצח מלך גדול וחזק כדוד, שכל ימיו השליך את נפשו מנגד ללחום מלחמות רבות ולנצח, הייתכן שכל ישראל ילכו אחרי שבע בן בכרי ויפנו עורף למלכם משיח ד', וישכחו את כל הטוב והגמול שעשה עמהם וכבש להם ארצות רבות?

הן זאת הטרגדיה הנוראה ביותר בחיי דוד!

ואחרי שהתחיל לחקור ולהתבונן מדוע באה עליו הצרה הזאת, שאוהב נעשה לאויב עד שאפילו רבו שמעי בן גרא יצא לקראתו בחרפות ובגידופים וסקלו באבנים (שמואל ב פרק טז). ואחר עיון רב בא לידי מסקנה שבעצמו גרם לו את זאת. כי בהיותו תמיד טרוד במלחמותיו, הזניח את החזית הפנימית ולא ראה את הנעשה והנשמע בתוך המחנה, ואפילו לא את הנעשה והנשמע בביתו. וכמעט לפני עיניו ממש עלה ביד אבשלום לרכוש לו אנשים אשר ייצאו עמו למלחמה נגדו, עד שדוד, אחרי שראה את הסכנה מבפנים ומאחור נאלץ להציל את נפשו ע"י בריחה מחרב אבשלום. את כל אלה לא ראה דוד ולא הרגיש כלל, ובתמימותו גם לא האמין שנבלה כזאת אפשרית בכלל, נראה כי תחילה חשב, כי איזן רוח שיגעון אחזה באבשלום. ומפני זה, אחר שנהרג אבשלום, הספידו דוד בבכיות נוראות.

והנה העינים יש להן תפקיד גדול וחשוב בחיי האדם:

באופן שלילי, שלא להסתכל בשום דבר רע, כמו שאמר הנביא (ישעיה לג, טו): "עוצם עיניו מראות ברע"; ונאמר (במדבר טו, לט): "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". וכמו שאמרו חז"ל: "הלב והעינים הם סרסורים לגוף" (במד"ר יז, ז), העין רואה והלב חומד.

ובאופן חיובי להביט, לראות ולהסתכל בכל דבר טוב, כמו שהתורה אמרה (במדבר טו, לט): "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ד'"; וכן (ישעיה מ, כו): "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה". האדם גם צריך להסתכל בו בעצמו, לבחון את מעשיו,

ולשקול אותם במאזני שכלו אם טובים המה. ועל זה אמר החכם (משלי ד, כה): "עיניך לנוכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך".

ונוסף על זה צריך האדם להסתכל בעתיד ולהיות רואה את הנולד. ישנם מעשים שאולי עכשיו אינם נחשבים בעיניו כלל, אך בעתיד יתנו את פירותיהם. ולהפך: ישנם מעשים, שעכשיו כמעט אי אפשר לראות את ההיזק והחיסרון הטמונים בתוכם, ורק בעל עין בהירה, הרואה מראשית — אחרית, יראה כבר מתחילה את התוצאות הרעות של המעשים האלה.

ומפני זה בכה דוד במר נפשו "פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך", כלומר אי לי שלא ראיתי את הנולד, ובשעה שאבשלום בא אלי בבקשה לתת לו סוסים ופרשים, לא הבנתי שכל אלה אינם אלא רשת לרגלי ושטן נגדי, ומילאתי בקשתו של אבשלום, היודע לדבר בשפת חלקות, ושכחתי שאותו אבשלום לכד בפח גם את אמנון אחיו והרגו.

ואבשלום הצליח להפוך את לב ישראל אליו, ואף-על-פי שראו את מעשה התעתועים שלו לעיני כל — בא אל פילגשי אביו על פי עצת אחיתופל — החזיקו בו וסרו מעל דוד. וגם אחרי שאבשלום נהרג, ומעריציו נסו לביתם מתוך בושה, נשאר הקרע בין ישראל, ולא רחשו עוד כבוד והערצה לדוד כמקודם, עד שגם שבע בן בכרי הצליח תחילה להתקומם נגד דוד, כי לב העם לא היה עוד שלם עם דוד.

והקרע היה כל כך עמוק בלב ישראל עד שאחרי מות שלמה נתחלקה המלוכה ונקרעה לגזרים.

המחשבות האלה מררו את חיי דוד ולא הצליח להרגיע את רוחו עוד כל ימי חייו, ולזה אמר: "פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך".

הרבה הרבה חטאתי ושגיתי ברואה ולא ראיתי את הנולד.

וכשרצה לבנות את הבית ואמר לנביא (שמואל-ב ז, ב): "ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלקים יושב בתוך היריעה", השיבו הנביא (שם שם, יב-יג): "אשר יצא ממעיך... הוא יבנה בית לשמי". ובדברי הימים א' (כב, ח) מוסיף הנביא: "לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת". לכאורה אי אפשר להבין מה זו נתינת טעם "לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת", אדרבה, הרי הוא לחם מלחמות מצוה?

אך כוונת הנביא היתה לעוררו על זה שהיה כל ימיו טרוד רק במלחמות ובשפיכת

דם שונאיו מבחון, ולא ראה ולא הרגיש את כל הנעשה במחתרת בתוך המחנה, ואין דור כזה ראוי ומוכשר לבנות בית עולמים.

וזה היה גם פחדו ומוראו של ר' יוחנן בן זכאי.

אמת היא, שעלתה בידו של ריב"ז לעשות דבר גדול מאד, להציל את יבנה וחכמיה, והודות לזה יש לנו עד היום מבצרי תורה וישיבות העומדות בקשר היסטורי עם יבנה של ר"י בן זכאי. הוא זרע את הזריעה ואנחנו קוצרים את פירותיה.

ואולם מ"מ גם הוא שגה ברואה. הוא עשה את ההיפך מדוד. הוא התעסק הרבה בחזית הפנימית, הוא בנה ושיכלל את מבצר יבנה עוד לפני החורבן, ובוהה השקיע את מבחר כוחותיו. אך הוא הזניח את החזית החיצונית ולא התעניין הרבה בגורלם של בני ישראל, שירדו מטה מטה עד שהבריונים תפשו את רסן הממשלה בידם החזקה.

וחז"ל אמרו: "כל דור שאינו נבנה (בית המקדש) בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו" (ירוש' יומא א, א), ור"י בן זכאי היה עד ראיה לחורבן הנורא, ומפני זה פחד לבו, שהדורות הקודמים והדורות הבאים אחרי יאמרו שהוא אשם בזה שהחורבן בא על ישראל, כי לא ראה את הנולד. הוא ישב בתוך ד' אמות של ההלכה ביבנה ולא ראה את הסכנה הבאה על עם ישראל מבחון ומבפנים, שערערה את היסוד של א"י.

הנביאים צעקו מרה, דיברו על לב העם, הוכיחו אותם על מעשיהם הרעים ולא חסו על כבודם ועל נפשם. מנשה הרג את ישעיהו. את ירמיהו הפילו בבור. איזבל הרגה כמעט את כל הנביאים ורדפה גם אחרי אליהו, אך הנביאים השליכו את נפשם מנגד וקראו את העם לתשובה. והוא (ריב"ז) הסתפק ביבנה שלו והיה עסוק בתורה בשעה שאש נפלה על בית ישראל ואכלה מגדיש ועד קמה, והכתוב אומר (תהלים קיט, קכו): "עת לעשות לד' הפרו תורתך".

ובהיותו עסוק במחשבות אלה ועשה חשבון בינו לבין עצמו, אם מילא תפקידו כראוי בתור מנהיג ישראל בשעה קשה כזו, התחיל לבכות ולומר: "אינני יודע באיזו דרך מוליכין אותי", ואולי יתבעו אותי ביום דיני על כך שהחורבן היה בימי, ואני לא יכלתי לעצור בעדו ולהציל את העם מהחורבן הנורא ורק את נפשי הצלתי. וכדי להרגיע את רוחו אמר: "הכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא", כלומר גורלו של חזקיהו היה כגורלי. גם אחרי מותו בא חורבן רוחני על עם ישראל, שקם מנשה בנו והחריב את כל מה שבנה אביו, והעמיד צלם בהיכל. ואי אפשר לומר שחזקיהו לא ראה כל אלה מראש, כי באמת ראה ומפני זה לא רצה לשאת אשה, כי ראה ברוח הקודש שייצא ממנו מנשה.

ורק אחרי תוכחתו של ישעיהו "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" (ברכות י, א) הסכים לדבריו ונשא את בתו.

מצדו הרי עשה כל מה שאפשר היה לעשות. הוא הדליק אש של תורה מדן ועד באר שבע, והכניס רוח של תורה בלב כל ישראל מקטן ועד גדול, עד שבדקו ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיין בטומאה ובטהרה. ובכל זאת לא יכול היה לעצור מפני הרוח הרעה ומפני החורבן שבא אחריו. כי לפעמים ישנו חורבן שאי אפשר לו לאדם לעצרו. הוא בא פתאום כמו מפולת שלג גדולה כרעש משמים ואין בידי אדם לעמוד נגדו, וכשהנביא ניבא לו על הימים הנוראים שיבואו אחריו, התנחם ואמר: "כי יהיה שלום ואמת בימי" (ישעיהו לט, ח), ואח"כ — שיהיה מה שיהיה, אחרי שאין בידי לעשות מאומה.

ובזה התנחם גם ריב"ז. אמנם לתלמידיו אמר: "פנו כלים מפני הטומאה", כלומר אל תחכו ואל תשבו בחיבוק ידיים עד שהשריפה תתפרץ ואי אפשר יהיה עוד לכבותה, אלא עשו כל מה שביכלתכם ובכוחכם לעשות כדי לראות את הצרה מראש ולאחוז באמצעים הנכונים למנוע אותה מלבוא, כמו שאמרו חז"ל: "לעולם יקדים אדם תפילה לצרה" (סנהדרין מד, ב), חזקו ברכים כושלות ואמצו ידיים רפות, הכניסו רוח חיים ורוח קדושה בתוך העם, עד שרוח הטומאה לא תוכל למשול בהם ולא תמצא דרך פרוצה להיכנס בה; "פנו כלים מפני הטומאה" ודאגו שהטומאה לא תמצא פתח פתוח לבוא שמה בלי שום מפריע. וכה יצתה נשמתו בטהרה, וזכה לתלמידים שקידשו שם שמים ברבים והכניסו אש דת בלב ישראל. ואם הבית נחרב וישראל הלך בגולה, נשארה לו התורה — רוחה של יבנה — כעמוד אש לילה וכעמוד ענן יומם, והיא עודדה וחזקה אותו ונתנה לו רוח חיים, אמונה ותקוה עד היום הזה.

מי יגלה עפר מעל עיניך ר"י בן זכאי ותראה איך תלמידי תלמידך יושבים באוהלה של תורה ושומרים על המבצר ההיסטורי של יבנה שלא יהיה נחרב, עדיין אנו שותים מימין ואוכלים פירותיך, ולמרות כל ההרפתקאות והצרות שעברו עלינו לא עזבנו את התורה אף לרגע.

ומי יתן ונזכה לראות אור גדול של יבנה ביבנה, ומשם תצא תורה ודבר ד' מירושלים.

*

ואולי אפשר לבאר עוד באופן אחר.

במס' סוכה (כת, א) למדנו: "שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן; שלשים מהן

ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו; ושלשים מהן ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון; עשרים בינונים. גדול שבכולן יונתן בן עוזיאל, קטן שבכולן רבן יוחנן בן זכאי. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה, גמרא הלכה ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזירות שוות, תקופות וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת רקלים, משלות כובסין משלות שועלים, דבר גדול ודבר קטן, דבר גדול מעשה מרכבה, דבר קטן הוויות דאביי ורבא... אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל: בשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו מיד נשרף".

למעלה מזה באותו עמוד מספרת הגמ' "אמרו עליו על ריב"ז: מימיו לא שח שיחת חולין, ולא הלך ד' אמות בלי תורה ובלי תפילין, ולא קדמו אדם בבית המדרש, ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא הרחר במבואות המטונפות, ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא, ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה, ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו, ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם, ולא אמר: 'הגיע עת לעמוד מבית המדרש' חוץ מערבי פסחים וערבי יום הכיפורים". רואים בזה את גדלותו של ריב"ז ואת מעשיו הכבירים, ומ"מ מסיקה הגמ' כי לא זו בלבד שלא הגיע למדריגתו של הלל או אפילו למדריגתו של יונתן בן עוזיאל, אלא הוא היה מן הקטנים שבהם, כלומר מן הקטנים של הבינוניים של תלמידי הלל. ומשפט זה, שהוציאו עליו החכמים, העיק עליו מאד ולא נתן לו מנוחה כל ימי חייו, ולמרות כל השתדלותו והתאמצותו לעשות לילות כימים ולהגות בדברי תורה בלי שום הפסקה, לא זכה להגיע למדריגת חבריו. לפני מותו עשה חשבון נפש בינו לבין עצמו על דבר הסיבה לכך, שרדף אחרי חבריו ולא הגיע למדריגתם ולשלימותם, ולא ידע מה חסר שלא למד ושלא עשה.

וכיון שהיה עסוק כל כך בדאגתו ואחרי שהתעמק במחשבותיו לחקור ולדרוש סיבת כשלוננו, מצא את הסיבה בזמן שאיבד בראשית ימי חייו, בענייני גשמיות והוויות העולם ולא עסק בתורה. כמו שאמרו חז"ל במס' ראש השנה (לא, ב): "כל שנותיו של ריב"ז מאה ועשרים שנה; מ' שנה עסק בפרקמטיא, מ' שנה למד, מ' שנה לימד". נמצא שארבעים שנה מימי חייו עסק בהבלי העולם, וזה עוון גדול לגבי אדם גדול כמותו. ואפילו את"כ כשהקדיש עתו לתורה, סגר את עצמו בינו לבין עצמו ולא נתן מתורתו לאחרים. וגם דרך כזו לא מצאה חן בעיני החכמים, כי אין זה נכון לעשות את התורה לקניין פרטי, אלא חובת האדם להגדיל תורה ולהאדירה, כמו שאמר הכתוב: "חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה" (משלי א, כ), וכל מי שרכש הרבה תורה וחכמה אינו רשאי להחזיק תורתו רק לעצמו. חובתו ללמוד וללמד ולהשקיע רעבונם

וצמאונם של אחרים, המשתוקקים לשמוע את דבר ד', ויפוצו מעיינותיו חוצה, כי זוהי נבואתו של עמוס (ח, יא): "הנה ימים באים נאום ד' אלקים והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ד", והתורה תשתכח חס ושלום מפי ישראל אם כל אחד ינהג ככה.

הלימוד עם תלמידים מביא ברכה והרחבת הדעת גם אצל הרב, זה שואל וזה משיב, זה מוטיב וזה מפרק, ומתבררת ההלכה, ולכן אמרו חז"ל (אבות ד, ז): "מרבה ישיבה מרבה חכמה".

בכל אלה שגה ריב"ז, ולכן אמרו עליו החכמים, שהוא היה הקטן מכל תלמידי הלל. ועל זה בכה ריב"ז בלי הפוגות — על הימים שעברו ואינם שבים, ודוקא על ידי זה שתלמידיו ניסו להרגיע את רוחו באמנם: רבינו, על מה אתה בוכה? הלא הכי גדול אתה בדורך — "נר ישראל עמוד הימיני, פטיש החזק" למה לך להתרעם על שלא למדת תורה הרבה, כי אם אתה לא למדת מי למד יותר? ואז כאב לבו עוד יותר ולא יכול להתנחם, בחשבו אם אמנם זכיתי בדורי להיות "נר ישראל", אז מי יודע לאיזו מדריגה הייתי מגיע אם לא איבדתי מ' שנים בדברי הבל ובעסקים חומריים והסחתי את דעתי מן התורה, ומי יודע כמה וכמה תלמידים היו לי אם לא הייתי סוגר את עצמי מ' שנה כדי ללמוד תורה בבדידות, ומה גדול היה כוחה של יבנה אז?

אמנם הצועק על העבר הוא מן הצועקים ואינם נענים, ועל זה היה דווה לבו, ועיניו — יורדות מים.

ומוסר ההשכל שעלינו ללמוד מסיפור זה: אם הוא, ריב"ז, אביר הרועים תלמידו של הלל ורבו של ר' אליעזר הגדול, מנהיג הדור, שספג אל תוכו את כל התורה כולה, ולא הניח דבר שלא למד, ובכל זאת כשהגיע זמנו להיפטר מן העולם, בכה בדמעות שליש, על שלא זכה ללמוד יותר ולזכות את האחרים — אנן מה נעני אבתריה? ואוי לנו על איבוד זמננו להבל ולריק, ומה נענה ביום הפקודה?

הבה, נשתדל לתקן כל עוד יש זמן לתקן, טרם יגיע הליל...